

บทที่ 5

สรุป

การศึกษาเรื่องทางเลือกเศรษฐกิจของชาวนาปากพนัง กรณีศึกษาชาวนาบ้านวัดโบสถ์ ตำบลเกาะหวด อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ เพื่อทำความเข้าใจบริบทประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมของพื้นที่ปากพนังซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาในระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งมีผลต่อชาวนาและสังคมชาวนาในพื้นที่ในด้านต่างๆ โดยเน้นด้านเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความเข้าใจและศึกษาความเปลี่ยนแปลงและทางเลือกทางเศรษฐกิจของชาวนาในบริบทต่างๆ โดยทำความเข้าใจเหตุผลและเงื่อนไขในการตัดสินใจในการปรับตัวหรือสร้างทางเลือกทางเศรษฐกิจ

ในการศึกษาผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาและทำความเข้าใจบริบทประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมของพื้นที่ปากพนังก่อนเพื่อสร้างกรอบความเข้าใจพัฒนาการทางเศรษฐกิจของพื้นที่แห่งนี้ในภาพรวมผ่านทางเอกสารเป็นหลัก พบว่า ปากพนังนั้นมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับระบบทุนและตลาดอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีนโยบายพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ตามทิศทางของการเปิดตลาดหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เพื่อเป็นแหล่งผลิตและส่งออกข้าวไปยังตลาดที่อยู่ประเทศและต่างประเทศที่ใกล้เคียง เช่น ภูเก็ต ระนอง พังงา ดินแดนมลายูของอังกฤษ เป็นต้น เพราะความเหมาะสมของพื้นที่อันเป็นที่ราบขนาดใหญ่ น้ำท่าบริบูรณ์ดี รวมทั้งทำเลที่ตั้งเหมาะสมกับการเป็นเมืองท่าสำหรับเรือสินค้าจอดรับสินค้าได้สะดวก โดยทางรัฐเข้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสร้างสาธารณูปโภคเพื่อเอื้อแก่การมาลงทุนของนายทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทุนชาวจีน

จนเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น รัฐส่วนกลางได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมการค้าและการเคลื่อนย้ายข้าว ทำให้ธุรกิจโรงสีที่ปากพนังประสบปัญหาหลายด้านในการค้าขายข้าว ทั้งการบังคับจำหน่ายข้าวที่สีได้ในราคาต่ำแก่บริษัทข้าวไทยของรัฐ ส่งผลให้การรับซื้อข้าวไปกดราคาชาวนา จนชาวนาไม่สนใจขายข้าวให้โรงสี และรุนแรงขึ้นเมื่อรัฐปิดเมืองท่าที่ปากพนังเพื่อควบคุมการส่งออกข้าวออกนอกประเทศ ปากพนังซึ่งเติบโตมาจากธุรกิจค้าข้าวจึงซบเซาลง และตอกย้ำ

ด้วยวิกฤติจากภาวะภัยแล้งและวิกฤติการณ์ราคาน้ำมันโลก ส่งผลให้ธุรกิจข้าวในปาก
พูนังต้องปิดฉากความยิ่งใหญ่ที่เคยมีลง

ความพยายามที่จะแก้ปัญหาให้กับพื้นที่แห่งนี้ ส่งผลให้เกิดแผนพัฒนาเพื่อฟื้นฟูอำเภอ
ปากพูนังขึ้น แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ แต่ปากพูนังกลับเฟื่องฟูอีกครั้งด้วยตัวเองจากธุรกิจการ
เลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งถูกหนุนเสริมจากนโยบายส่วนกลางในการพัฒนาประเทศสู่อุตสาหกรรมใหม่
ด้วยการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการอุตสาหกรรม แต่ผลกระทบจากเศรษฐกิจและตลาดระดับโลก
เพราะการกีดกันทางการค้า ผสมกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากโรคระบาดของกุ้งเอง ก็ทำให้ปากพูนัง
เข้าสู่ยุคเสื่อมอีกครั้ง

ปากพูนังถูกรื้อจacksอย่างกว้างขวางอีกครั้งในฐานะพื้นที่พัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
ซึ่งมีเป้าหมายในการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจที่ทรุดโทรมอย่างต่อเนื่องของพื้นที่ให้กลับมารุ่งเรืองอีก
ครั้ง โดยการเข้ามาจัดการพัฒนาพื้นที่อย่างเป็นระบบตั้งแต่ปรับปรุงสภาพแวดล้อม จัดแบ่งเขตน้ำ
เพื่อการทำมาหากินที่แตกต่าง ไปจนถึงโครงการฟื้นฟูและส่งเสริมอาชีพต่างๆ เพื่อยกระดับ
คุณภาพชีวิตของผู้คนปากพูนังให้ดีขึ้นอย่างเช่นในอดีต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจของพื้นที่ปากพูนังในภาพรวมอยู่ในช่วงเวลาที่
คล้ายคลึงกับงานศึกษาชาวนาไทยที่เห็นแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ ที่มองผลกระทบของระบบทุนนิยม
และเศรษฐกิจแบบการค้าที่มีผลต่อสังคมชาวนา แม้ว่าพื้นที่แห่งนี้จะได้รับผลกระทบจากการค้า
และตลาด แต่ไม่ได้แสดงให้เห็นผลกระทบในเชิงลบแบบที่งานกลุ่มนี้เสนอ ทั้งชาวนาที่ล่าช้าต่อ
การเปลี่ยนแปลง หรือปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดปัญหาความยากจนอดอยาก
เพราะระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง (สุวิทย์ 2522; ชูชาติ 2524; ประนุช 2525; ศิวรักษ์ 2528; จา
มะวี 2530; มณีมัย 2546) อาจจะเป็นเพราะพื้นที่แห่งนี้ถูกพัฒนาและบุกเบิกเพื่อเศรษฐกิจแบบการค้า
โดยเฉพาะและอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบตลาดและทุนนิยมที่
หลังไหลเข้ามาจากภายนอกอยู่ตลอดเวลา

พื้นที่กรณีศึกษาบ้านวัดโบสถ์ ก็เป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน
สันนิษฐานไปได้ว่า เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการขยายพื้นที่ผลิตเพื่อการค้าในช่วงเวลาของการพัฒนา
ปากพูนังเพื่อการค้าข้าว เพื่อทำความเข้าใจเรื่องเหตุผลและเงื่อนไขในการตัดสินใจปรับตัวหรือ

สร้างทางเลือกทางเศรษฐกิจ ผู้ศึกษาได้เลือกกรณีศึกษาเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 17 ครอบครัว ตามเกณฑ์ความหลากหลายในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ผู้ศึกษาพบว่า ชาวนาที่วัดโบสถ์มีการลงทุนผลิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับเศรษฐกิจในภาพรวมของพื้นที่ปากพนังอย่างชัดเจน คือ มีการลงทุนทำนาเพื่อการค้า ในช่วงเวลาที่นาทุ่งเพื่อปลูกพืชมีการหันไปลงทุนในธุรกิจเลี้ยงกุ้ง และในปัจจุบันซึ่งพืชเศรษฐกิจอย่างปาล์มน้ำมันได้รับความสนใจก็มีความสนใจและลงทุนในธุรกิจดังกล่าวด้วย

รูปแบบการลงทุนมีทั้งแบบครอบครัวที่มีการลงทุนทำนาเพียงอย่างเดียว ลงทุนทำนาร่วมกับพืชเศรษฐกิจ ลงทุนทำนาร่วมกับกิจกรรมนอกภาคเกษตรเช่นการค้าขาย และเปลี่ยนการลงทุนจากการทำนาไปเป็นพืชสวน

ชาวนาที่วัดโบสถ์มีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับชาวนาในแบบที่พ็อกกินส์เสนอ คือ ชาวนาแบบอรรถประโยชน์นิยมค่อนข้างมาก ซึ่งผู้ศึกษาพบว่าทุกครอบครัวจะมีการคำนวณและวางแผนการลงทุนในชีวิตครอบครัวและชีวิตการทำงาน การวางแผนเพื่อการลงทุนก็จะมีทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพราะการลงทุนทั้งในระยะระยะมีความสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกันเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัวของตนเอง การลงทุนระยะยาวที่สำคัญที่พบในทุกครอบครัวคือ การลงทุนเรื่องการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ดังที่ปรากฏในหลายครอบครัวในเรื่องการลงทุนเกี่ยวกับอาชีพ เพื่อหารายได้มาลงทุนเรื่องการศึกษาของลูก ซึ่งค่านิยมของชาวบ้านวัดโบสถ์ให้ความสนใจกับเรื่องการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะต้องการใช้การศึกษาเพื่อเป็นหนทางในการยกระดับฐานะทางสังคม และการก้าวเข้าไปสู่อาชีพที่มีทักษะนอกภาคเกษตร ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ทุกครอบครัวประสบความสำเร็จในการเรื่องนี้ แต่อย่างน้อยแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความสามารถของลูกหลานในครอบครัว

นอกจากนั้นตลาดยังเป็นปัจจัยสำคัญของการลงทุนในครอบครัวชาวนา เพราะผู้ศึกษาพบว่า ครอบครัวหลายๆ ครอบครัวมีทิศทางการลงทุนตามทิศทางของตลาด ทั้งในระดับประเทศและระดับโลก เช่น การหันมาลงทุนปาล์มน้ำมันตามตลาดที่พืชพลังงานทดแทนกำลังเป็นที่นิยม เรียกได้ว่า เมื่อมีโอกาสทางเศรษฐกิจเข้ามาในชุมชนทั้งการส่งเสริมของภาครัฐหรือความต้องการของตลาด ครอบครัวต่างๆ ได้ใช้ประโยชน์จากโอกาสดังกล่าว แต่อาจจะไม่เท่าเทียมกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านอื่นๆ ของครัวเรือนประกอบด้วย

ผู้ศึกษาพบหลักคิดและจริยธรรมทางศาสนาที่สะท้อนในหลักปฏิบัติของชาวนาที่บ้านวัดโบสถ์ ผ่านการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ ในเรื่องการใช้ชีวิตที่เหมาะสม ชยัน ประหยัด ซึ่งมุ่งให้มีชีวิตประสบความสำเร็จทั้งตัวเองและครอบครัว ทั้งในการเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่ และในเรื่องการกตัญญูกตเวทิต่อบุพการีของลูกๆ ซึ่งแสดงออกให้เห็นในช่วงเวลาประเพณีสำคัญของชุมชน และการแสดงออกในชีวิตประจำวัน

แม้ว่าพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาจะสะท้อนแนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์นิยมร่วมกับจริยธรรมทางศาสนาอย่างที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัวเป็นหลัก แต่เงื่อนไขและปัจจัยที่แตกต่างของครอบครัวในด้านต่างๆ ก็มีผลต่อการเลือกหรือปรับตัวในด้านต่างๆ ทั้งเรื่องทุนภายในครอบครัว ทั้งที่ดิน แรงงานและเงินทุน รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคม

ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ ทำให้ผู้ศึกษามองว่า สอดคล้องกับแนวคิดหลักของกลุ่มงานวัฒนธรรมชุมชน ที่มองเรื่องศักยภาพที่แสดงออกผ่านวิถีชีวิต ระบบความเชื่อและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมชาวนา เพราะจากการศึกษาพบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมและทำให้ครอบครัวมีความสามารถในการปรับตัวที่หลากหลายและมีทางเลือกมากขึ้นในการลงทุนในระบบทุนนิยมและหาโอกาสและทางเลือกในตลาด

จากข้อมูลภาคสนามผู้ศึกษาไม่พบการลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชาวนาในแบบที่การแตกกิจกรรมสู่กิจกรรมนอกภาคเกษตร เช่นการออกไปเป็นแรงงานรับจ้าง (มณีมัย 2546: 280) ในลักษณะแบบชาวนาแบบบางเวลา (part-time farmer) หรือเป็นทั้งกรรมกรทั้งชาวนาในเวลาเดียวกัน (worker-peasant) อย่างกรณีศึกษาในงานของเคียร์นีในชาวนาอเมริกาใต้ (Kearney 1996) เพราะสำหรับชาวนาที่บ้านวัดโบสถ์ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะร่ำรวยหรือยากจน ในรุ่นพ่อแม่ที่ยังทำการผลิตในภาคเกษตร การปรับตัวก็จะเกิดขึ้นในภาคเกษตรเป็นหลัก เช่น ทำนาและขายการผลิตพืชเศรษฐกิจ นอกภาคเกษตรก็จะเป็นอาชีพค้าขายในพื้นที่ ไม่พบการปรับตัวด้วยการออกนอกพื้นที่ ส่วนรุ่นหลังจะใช้ช่องทางของการศึกษาระดับอาชีพและเลื่อนฐานะทางสังคมสู่การเป็นชนชั้นกลาง แต่ความสามารถในการเลื่อนชั้นทางสังคมนี้จะเกิดขึ้นเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับความสามารถในการไขว่คว้าด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพของลูกเป็นสำคัญ

ในสังคมชาวนาบ้านวัดโบสถ์ มีประเด็นเรื่องครอบครัวคล้ายคลึงกับผลการศึกษาในงานของมณีมัย (2546) ซึ่งเห็นสอดคล้องกับแนวคิดของชายนอฟว่า ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในฐานะหน่วยในการจัดการแรงงานและทรัพยากรในครอบครัว ในฐานะของครอบครัวชาวนาถูกกำหนดโดยปัจจัยด้านประชากรในครัวเรือนเป็นเงื่อนไขสำคัญ ซึ่งทำให้ครัวเรือนหนึ่งๆ มีฐานะที่รุ่งเรืองหรือตกต่ำตามองค์ประกอบของสมาชิกในครัวเรือนในช่วงเวลาหนึ่งๆ เช่น ช่วงเวลาแต่งงานใหม่ๆ สุ่วระยะที่ลูกกำลังเติบโตและระยะที่ลูกเข้าสู่วัยแรงงาน มิใช่การแตกตัวทางชนชั้นอย่างถาวรตามแนวคิดมาร์กซิส (มณีมัย 2546: 30) ดังนั้นแม้ชาวนาจะถูกดึงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตลาดสินค้าแบบทุนนิยม ทุนการค้าและทุนการเงินได้เข้าครอบงำสาขาการผลิตในภาคเกษตรแล้วเป็นส่วนใหญ่ แต่กิจกรรมขนาดเล็กของชาวนาก็ยังใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก ก็ยังถูกกำหนดโดยกฎแห่งความสมดุลระหว่างแรงงานและการบริโภค (Chayanov 1966:257 อ้างถึงในมณีมัย 2546: 31)

ผลการศึกษาของมณีมัยชี้ให้เห็นในประเด็นนี้ว่า ครอบครัวมีบทบาทในฐานะหน่วยทางเศรษฐกิจที่สำคัญในชนบท การเข้าเรียนและอพยพไปเรียนของสมาชิก จำเป็นต้องมีการเสียสละของผู้เป็นพ่อแม่ที่จะต้องทำงานหนักในการประกอบอาชีพต่อไป (มณีมัย 2546: 192) แต่เมื่อสมาชิกในครอบครัวประสบความสำเร็จแล้ว พ่อแม่ในครอบครัวสามารถลดการใช้แรงงานในการผลิตลงได้ เมื่อภาระเรื่องค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ ลดลง ก็มีผลทำให้รายรับเหลือในครอบครัวมากขึ้น ส่งผลต่อฐานะทางครอบครัวที่เปลี่ยนแปลง

นอกจากนั้นผลจากการศึกษาช่วยให้สามารถพิจารณาทิศทางการเปลี่ยนแปลงเบื้องต้นของสังคมชาวนาที่บ้านวัดโบสถ์รวมถึงชาวนาที่ปากพนังในอนาคตว่า การลงทุนในการทำนาจะลดลง ตามอายุที่เพิ่มขึ้นของกลุ่มคนที่ลงทุนทำนาอยู่ในปัจจุบัน ทางเลือกในภาคเกษตรจะก้าวไปสู่พืชเศรษฐกิจตามทิศทางของตลาด แต่จะมีเงื่อนไขเรื่องความสามารถในการผลิตและความสามารถในการดูแลเป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจ ผู้ศึกษามองจากสถานการณ์ปัจจุบันว่า ถ้าพืชเศรษฐกิจเช่นปาล์มน้ำมันยังตอบสนองต่อตลาด การขยายตัวของพืชชนิดนี้ก็จะมีมากขึ้น เพราะสามารถตอบสนองกับความสามารถที่ลดลงของคนในพื้นที่ได้ดี ส่วนสมาชิกที่ได้รับการศึกษา มีความสามารถในการยกระดับสู่การเป็นชนชั้นกลาง และมีโอกาสน้อยที่จะหวนกลับไปสู่ภาคการเกษตร